

DOOR JOHAN SNEL ▶

DE GODSDIENSTVRIJHEID IS IN NEDERLAND IN HET GEDING. RECENT WORDT IN VEEL DISCUSSIES EEN FRAME GEHANTEERD, WAARIN 'SECULIER' EN 'RELIGIEUS' TEGENOVER ELKAAR WORDEN GEPLAATST EN 'SECULIERE' WAARDEN WORDEN BEPLEIT TEGENOVER 'RELIGIEUZE'. DE VERONDERSTELLING IS DAT GODSDIENSTVRIJHEID EEN VOORRECHT IS VAN 'RELIGIEUZEN', WAARAAN 'SECULIEREN' GEEN DEEL HEBBEN.

Dat laatste is natuurlijk niet waar. In werkelijkheid beschermt de grondwettelijke vrijheid van godsdienst en levensovertuiging ([artikel 6](#)) even goed seculiere vormen van levensovertuiging als godsdienstige. Dat is al zo vanaf het begin: vanaf 1848 bood het grondrecht burgers de ruimte voor eigen keuzen. Niet alleen katholieken en joden, maar ook vrijdenkers en atheïsten betrokken hun eigen maatschappelijke positie. Ook tegenwoordig is godsdienstvrijheid wereldwijd vooral van belang voor atheïsten.

SECULARISME

Een bekend voorbeeld van het frame dat 'seculiere waarden' tegenover 'religie' plaatst, biedt rechtsfilosoof [Paul Cliteur](#). In 2010 verscheen van hem *The Secular Outlook. In Defense of Moral and Political Secularism*. Cliteurs ideaal, politiek en moreel secularisme, kent vier steunpilaren, die de vier delen van het boek beslaan. Het betreft achtereenvolgens atheïsme, religiekritiek, de vrijheid van meningsuiting en morele autonomie. Op hun beurt vormen de middelste twee begrippen, religiekritiek en de vrijheid van meningsuiting, de pijlers onder zijn voorstelling van vrijdenken.

Vrijdenken staat in dit schema tegenover religie, waarbij de veronderstelling is - maar wat mij betreft biedt het boek juist een krachtige illustratie dat de werkelijkheid soms eerder omgekeerd is - dat religieus denken zich beroept op dogma's en absolute waarheden en vrijdenken niet. De veronderstelde tegenstelling tussen seculier en religieus bepaalt ook de eerste en vierde pijler, waarbij de laatste, een autonome moraal en ethiek die zich zou onderscheiden van een religieuze, nog een nadere toelichting behoeft.

GODDELIJKBEVELSTHEORIE

Die nadere uitleg verscheen in hetzelfde jaar in de vorm van een tweede boek, dat wat meer de aandacht trok: *Het Monotheïstisch Dilemma*. Dat boek verdedigt de opmerkelijke, want empirisch onhoudbare, theorie dat de moraal van christendom en islam gebaseerd is op een goddelijk bevel, terwijl een seculiere moraal 'autonoom' zou zijn.

Deze goddelijkbevelstheorie duikt sindsdien vaak in discussies op. In Cliteurs voorstelling van zaken laten christenen en moslims zich blind gezeggen door instructies in hun heilige boeken en valt daar geen redelijk debat over te voeren, terwijl dat wel het geval zou zijn met de gewenste autonome en seculiere moraal.

NIEUWE BETEKENIS

Waar het hier om gaat, is de nieuwe betekenis die Cliteur toekent aan het woord 'seculier'. De 'seculiere staat' is immers nooit iets anders geweest dan een equivalent voor de liberale rechtsstaat, zoals de 'seculiere' samenleving staat voor de open samenleving. Dat wil zeggen, een samenleving met min of meer gelijke rechten voor verschillende levensbeschouwelijke stromingen, van welke religieuze of a-religieuze aard ook.

Maar bij Cliteur krijgt seculier een eigen betekenis, een uitgesproken levensbeschouwelijke zelfs. Zijn secularisme kent een exclusief

levensbeschouwelijk fundament toe aan staat en samenleving en religie dient daaruit verbannen te worden naar de privésfeer.

TABOE

De paradox is dus, dat het pleidooi voor secularisme bij Cliteur omslaat in levensbeschouwelijke exclusiviteit. Je kunt dat natuurlijk als een onvermijdelijkheid beschouwen. Zoals bijvoorbeeld **Nicholas Wolterstorff** heeft betoogd, bestaat er niet zoiets als levensbeschouwelijke neutraliteit. Secularisme zal, zeker in de uitgesproken ideologische vorm waarvoor Cliteur opteert, zelf ook al gauw religieuze trekken vertonen. In de Nederlandse realiteit staan weinigen echter open voor dit inzicht. Het is een taboe. Realistischer en wat mij betreft ook wenselijker is het, aan te sluiten bij de inzet van **Jürgen Habermas**.

HABERMAS

Sinds 2004 heeft Habermas een reeks van publicaties gewijd aan de rol van religie in het publieke domein. In dat kader heeft hij de huidige samenleving zelfs een nieuwe titel meegegeven: de *post-secular society*. Daarin spelen religieuze overtuigingen in de publieke ruimte evengoed een rol als seculiere.

Habermas biedt dus ruimte aan levensbeschouwelijke diversiteit, zowel in religieuze als in seculiere richting. Zijn frame benadert ook veel meer de werkelijkheid: net zomin als er sprake is van een exclusief christelijke moraal, bestaat er zoiets als een eenduidige seculiere moraal, zoals eenvoudig valt waar te nemen bij elk debat over morele keuzen, van dat over doodstraf of euthanasie tot de gerechtvaardigde oorlog.

Het hele frame van 'seculier' versus 'religieus' is onbruikbaar en onhoudbaar. Contra Cliteur kan in elk geval een scheutje Habermas geen kwaad.